

ВИКОРИСТАННЯ

порівняльного методу

у викладанні політології

*Матета О. А.,
Урін О. В.*

УДК 378.147.012.5:32.001

СКЛАДНІ соціально-політичні процеси, що супроводжують становлення України як суверенної та незалежної демократичної держави, посилюють потребу ґрунтовного вивчення науки про політику – політології. Це дасть можливість скласти уявлення про основні етапи розвитку світової та вітчизняної політичної думки, зрозуміти сутність та зміст політичних інтересів різних соціальних груп, об'єктивно оцінити діяльність політичних інститутів в Україні. Доречно погодитися з академіком Ф. Рудичем, що, «вивчивши основи політології, молода людина, зрештою, має відчутти себе повноцінним громадянином, реальним творцем справжньої демократії...» [1, с. 82].

Важливою особливістю політології є те, що вона – надзвичайно динамічна навчальна дисципліна, тому її вивчення не може бути обмежене читанням підручників або лекційного матеріалу. Слід отримувати політичну інформацію, почерпнуту з газет, журналів, радіо- та телепередач, у мережі Internet. До того ж, політологія – інтегративна дисципліна, успішне вивчення якої передбачає залучення знань, отриманих студентами з курсів «Філософія», «Історія України», «Соціологія» тощо. Тому важливим складником ефективного вивчення політології студентами, на нашу думку, є застосування порівняльного методу в підготовці до семінарських занять, написанні рефератів, виконанні тестових завдань, підготовці до іспиту (заліку).

Головним завданням сучасної політології в нашій країні має бути підготовка громадян до участі в суспільно-політичному житті, формування нової політичної свідомості та політичної культури, зокрема молодого покоління. Особливе значення в розумінні політичних учень, минулих та сучасних політичних процесів відіграє порівняльна політологія, що має особливе значення для молодшої української держави. Як слушно зазначає політолог С. Матвієнків, політичні феномени в Україні потрібно вивчати порівняно з аналогічними політичними феноменами в успішних, розвинутих країнах» [2].

Активному розвитку порівняльної політології, починаючи з другої половини ХХ ст. сприяло багато чинників. А. Романюк стверджує, що розвиток порівняльного методу був пов'язаний із необхідністю опанувати коректні знання про політичний устрій і механізми функціонування наявних держав світу [3]. Відомий російський учений М. Ільїн дійшов висновку, що вже в 70-х рр. «...порівняльна політологія, потіснивши багато інших галузей політичної науки, посіла провідне місце й певною мірою почала ототожнюватися з цілою дисципліною» [4, с. 169]. Якщо з проблем порівняльної політології існує чимало наукових досліджень, то досвід використання порівняльного методу у викладанні навчальної дисципліни заслуговує, на наш погляд, уваги фахівців.

Метою цієї статті є аналіз власних наукових розробок, що спираються на багаторічний педагогічний досвід, дослідження ефективності використання порівняльного методу політології для формування в студентів гли-

боких політичних знань та вміння використовувати їх у суспільному житті.

Ураховуючи те, що студентам важко зорієнтуватися без належної підготовки та навичок у різноманітній політичній інформації, відрізнити її від звичайного піару, на допомогу мають прийти викладачі, створюючи власні конспекти лекцій, авторські тестові, творчі завдання, навчаючи аналізувати документи та реальні політичні події.

Такий конспект лекцій пройшов випробування в багаторічній викладацькій роботі, отримав гриф МОН України як навчально-наочний посібник для студентів вищих навчальних закладів (лист № 14/18.2-21.09 від 08.12.2003 року), доповнений та перероблений, вийшов у вересні 2010 р. уже шостим виданням [5]. У рецензії на нього редакція журналу «Людина і політика» та проф. Ф. Рудич писали: «Конспекти лекцій» О. Уріна можуть слугувати прикладом того нового для нас типу авторських навчальних посібників, що здебільшого використовуються у практиці викладання західноєвропейських та американських навчальних закладів» [6, с. 154 – 155].

Основним методом, використаним під час написання згаданого навчального посібника, був метод порівняння. Уже на першій вступній лекції з політології звертається увага студентів на цікаве визначення історії та політики й взаємозв'язку між цими поняттями як основи політичної науки одного із засновників порівняльної політології, англійця Е. Фрімена. Учений стверджував: «історія – це політика в минулому, політика – історія в сучасності». Тому порівняння в політичній науці – не лише один з методів дослідження, а й дослідницька стратегія, орієнтація на яку дала змогу політології здобути визнання. До того ж, за допомогою таблиць та логічних схем стає більш зрозумілим порівняння політичних поглядів мислителів, громадських діячів різних часів,

моделей державного розвитку, шляхів формування правової, демократичної держави, громадянського суспільства.

Порівняльні таблиці, використані під час вивчення політології, складаються двома способами:

1) тематично-горизонтальним (у колонки, де відображено погляди мислителів, добираються їх цитати з визначених викладачем проблем);

2) тематично-вертикальний (заповнюється повністю перша колонка, а в наступних відповідно до теми добираються цитати інших мислителів).

Першим способом викладач користується переважно під час лекції, а другий після пояснення та відповідних прикладів пропонує використати студентам під час самостійної підготовки до семінарського заняття. Це достатньо виправданий крок ще й через обмеженість лекційного часу відповідно до навчального плану та великого обсягу фактичного матеріалу. Досвід підтверджує, що такі методи після оволодіння ними студентами дозволяють посилити інтерес до політології, краще зрозуміти та запам'ятати необхідний матеріал. До того ж, вони наочно ілюструють формулу загальнофілософського критично-діалектичного методу політологічних досліджень: «Розум, який не має ґрунту для порівнянь, перебуває у розпачі».

Фрагменти таблиць, які запропоновані нижче, мають продемонструвати особливості використання порівняльного методу під час вивчення політичних учень різних часів. До того ж, жирним шрифтом виділено найголовніше для порівняння, що сприяє кращому розумінню та запам'ятовуванню досить непростого теоретичного матеріалу. Перший такий фрагмент порівняльної таблиці стосується політичних ідей античності трьох видатних мислителів: Платона, Аристотеля та Цицерона. Зауважимо, що порівнювати мож-

на не тільки їхні погляди, підкреслюючи спільні та відмінні ідеї, а й проводити паралелі з сьогоденням, визначати їх актуальність для політики в Україні. Так, це стосується визначень місця політики в суспільному житті, прагнення домогтися її моральності, ставлення до ролі закону в забезпеченні правопорядку за умови рівноправності всіх громадян перед ним. Можна зробити акцент на причинах негативного ставлення античних

мислителів до тиранії, деспотії, що були пов'язані з небезпекою підтримки не ідей, а особистостей, які не завжди готові утриматися від підміни волі народу власними інтересами. Нарешті, необхідно підкреслити пошуки ідеального ладу в Платона – лише в минулому, в Аристотеля – особливу роль середнього класу, а в Цицерона – бачення вирішальної ролі суспільства в легітимізації державної влади.

Таблиця 1

Погляди Платона, Аристотеля, Цицерона

Платон (V – IV ст. до н. е.)	Аристотель (IV ст. до н. е.)	Цицерон (I ст. до н. е.)								
<p>Політика – царське мистецтво управління мудрецами-філософами для вирішення таких основних завдань: – задоволення потреб людей; – охорона та управління державою; – «панує закон, урядовці й громадяни рівні перед ним».</p> <p>Форми правління: аристократія – влада найкращих; тимократія – влада честолюбних; олігархія – влада найбагатших; демократія – влада народу; «свобода кожного веде до ворожнечі»; охлократія – влада натовпу; тиранія – найгірша форма правління, тому що «громадяни підкоряються людині, а не ідеї, а власний інтерес тирана змінює інтерес суспільства».</p> <p>Ідеальний лад – в минулому!</p>	<p>Політика інтелектуальна, високоморальна, справедлива діяльність в інтересах держави, її громадян. Держава – самодостатня для існування громадян, особисті інтереси – суспільному благу; «Закон – це принцип, не підвладний бажанням»;</p> <p>Форми правління:</p> <table border="1" data-bbox="587 1227 979 1675"> <thead> <tr> <th data-bbox="587 1227 767 1294">Позитивні</th> <th data-bbox="767 1227 979 1294">Негативні</th> </tr> </thead> <tbody> <tr> <td data-bbox="587 1294 767 1435">Монархія (влада одного за законом)</td> <td data-bbox="767 1294 979 1435">Тиранія (влада одного без закону)</td> </tr> <tr> <td data-bbox="587 1435 767 1536">Аристократія (влада знаті)</td> <td data-bbox="767 1435 979 1536">Олігархія (влада багатіїв)</td> </tr> <tr> <td data-bbox="587 1536 767 1675">Політія (влада середнього класу)</td> <td data-bbox="767 1536 979 1675">Демократія (влада народу, юрби)</td> </tr> </tbody> </table> <p>Найкраща форма правління – політія – влада середнього класу Ідеальний лад не тільки в минулому!</p>	Позитивні	Негативні	Монархія (влада одного за законом)	Тиранія (влада одного без закону)	Аристократія (влада знаті)	Олігархія (влада багатіїв)	Політія (влада середнього класу)	Демократія (влада народу, юрби)	<p>«Держава – справа народу, Республіка – народна справа, народ – люди, об'єднані спільною домовленістю про закони і права».</p> <p>«Необхідно встановити не лише для магістрів ступінь влади, але й для громадян – ступінь їх послуху».</p> <p>Форми правління: – Царська влада (благовоління); – Влада оптиматів (аристократія); – Народна влада (демократія).</p> <p>Найкраща форма – змішана, яка забезпечує могутність держави й правову рівність громадян. Виступав за розмежування держави й суспільства за умови легітимізації першої другим.</p>
Позитивні	Негативні									
Монархія (влада одного за законом)	Тиранія (влада одного без закону)									
Аристократія (влада знаті)	Олігархія (влада багатіїв)									
Політія (влада середнього класу)	Демократія (влада народу, юрби)									

Наступний фрагмент таблиці стосується порівняння політичних ідей в Росії та на українських землях (XV – XVI ст.), що дозволяє акцентувати увагу, з одного боку, на їх основних відмінностях: державницьких ідей в одних і гуманістичних прагненнях поєднати елементи релігійної та громадянської концепцій – в інших. З іншого боку – провести паралель зі світовою політичною думкою епохи Відро-

дження. Останнє вдало виходить, коли історичні факти про жорстоке проведення опричнини Іваном Грозним у контексті відомої формули макіавеллізму «мета виправдує засоби». Водночас, доречне порівняння наведених ідей для розуміння відмінностей сучасного тлумачення поняття національної ідеї в Росії та Україні, що вивчають на останніх темах курсу.

Таблиця 2

Політичні ідеї в Росії та на українських землях (XV – XVI ст.)

Російська політична думка	Українські політичні ідеї
<p>Симеон Суздальський : Божественне походження церковної влади та самостійність російської Церкви. – Основи політичної теорії «Трьох Царств», яку закінчив Псковський чернець Філофей: – «Перший Рим впав, бо не досяг православ'я; – Другий Рим (Константинополь) впав, бо зрадив православ'я; – Третій Рим (Москва) – усесвітній політичний церковний центр. Москва – велика монархія, єдиний оборонець православ'я, «град, населений богообраним народом, з падінням якого – кінець світу». Іван IV Грозний: верховенство держави над церквою; – повне підпорядкування боярства царю, який може розпоряджатися життям своїх підданих; – запроваджена в життя формула «макіавеллізму»: «мета виправдує засоби».</p>	<p>Христофор Філарет: ідеї суспільного договору та природних прав, але обмеження прав і свобод підданих на засадах Права Божого; – Проти соціального й релігійного гноблення українського народу поляками і власними панами; – Іван Вишенський: концепція соборності правління християнською церквою на засадах рівності всіх людей. Відкидав теорію абсолютного централізму духовної і світської влади, був за верховенство закону й соціальну справедливість. Петро Могила : – верховенство православної церкви як опори в боротьбі проти польського свавілля; «Православний цар має звітувати перед Богом; Церква – його духовний радник. Світські правителі мають правити за Законом Божим».</p>

Порівняльні таблиці можна з успіхом використовувати не тільки для вивчення історії політичних учень, а й в інших темах.

Так, під час аналізу відмінностей республіканських форм правління пропонуємо таку таблицю:

Республіканські форми правління

Республіки (повноваження державної влади – у представницьких органів, які періодично переобирають)	
Президентська	Парламентська
<p>Усенародно обраний президент – глава держави та уряду (прем'єра немає); президент не може розпускати парламент (законодавчий орган), але має право veto на його рішення.</p> <p>Діє система противаг між трьома гілками влади.</p> <p>Державні гарантії незалежності судової влади.</p> <p>Необов'язкова контрасигнація (віза міністра на укази).</p> <p>США, Еквадор, Колумбія, Заїр.</p>	<p>Верховенство парламенту (президент може бути обраний законодавчим органом або його представниками разом з виборцями).</p> <p>Головна посадова особа – голова уряду, який формує парламентську більшість, діє система противаг гілок влади.</p> <p>Обов'язкова контрасигнація (віза міністра на укази).</p> <p>Німеччина, Чехія, Латвія, Естонія.</p>
Змішані форми республіканського правління	
Президентсько-парламентська	Парламентсько-президентська
Усенародне обрання і президента, і парламенту	
<p>Більшість повноважень у Президента, який керує виконавчою владою та формує уряд, але парламент може висловити уряду недовіру, наслідок якої – урядова відставка.</p> <p>Франція, Росія, Україна (з 01.10.2010)</p>	<p>Паритет повноважень президента й парламенту: уряд формує парламент (за винятком окремих міністрів), але Президент має право розпуску парламенту.</p> <p>Польща, Хорватія, Литва.</p>

Дуже цікаво порівнювати за допомогою такого підходу юридичні та політичні документи, різні тлумачення тих чи тих понять, наприклад, відмінності політичних партій від громадських організацій, висловлювання провідних політиків, до того ж, у різні часи, передвиборчі програми та кроки з їх реалізації тощо. Без порівняльних таблиць важко аналізувати політичні течії, різновиди етносу, соціальні моделі політики в різних країнах, геополітичні парадигми міжнародних відносин.

Ефективно можна використати порівняльні таблиці й під час вивчення форм державного устрою, політичних режимів, виборчих систем. У таких таблицях доцільно вказати позитивні та негативні риси, що притаманні якійсь системі. Пропонуємо фрагмент такої таблиці, у якій акцентовано увагу на ключових проблемах двох основних виборчих систем (схожа таблиця складена окремо щодо змішаної виборчої системи з урахуванням сучасних реалій).

Особливості мажоритарної та пропорційної виборчих систем

Мажоритарна		Пропорційна	
<p>Обирається особа чи особи (в одномандатних чи багатомандатних округах).</p> <p>Переможцями стають, за системою «абсолютної більшості», ті, хто набирає 50%+1 голос від тих, хто взяв участь у виборах, або за плюральною системою відносної більшості – перемагають ті, хто набрав голосів більше, ніж конкуренти.</p>		<p>Обирається партія (чи блок) та її партійний список (або регіональні списки) у загальнодержавному багатомандатному окрузі. Переможці – партії (блоки), які долають прохідний бар'єр (в Україні – 5% з 2012р.). Є «жорсткі», або закриті, списки (виборець не впливає на партійний список), «м'які», або відкриті (виборець обирає партію та к/д з списку).</p>	
+	–	+	–
<p>– Обирають кандидата, який має перед ними відповідати;</p> <p>– Зв'язок з виборцями, краще знання проблем округу;</p> <p>– Можливість обрати місцевого представника територіальної громади.</p>	<p>– Відсутність політичної відповідальності партії, блоку;</p> <p>– Замість законотворчості – лобіюння власних, кланових інтересів;</p> <p>Простіше «купити» виборців одного округу, а при владі повернути собі витрачене.</p>	<p>– Підвищується відповідальність партій (блоків) за своїх висуванців;</p> <p>– в обранців законотворчість – основна робота;</p> <p>Неможливо купити виборців всієї країни, а «відкриті списки» – шанс на вибір к/д, яким довіряють.</p>	<p>– Виборці не знають усіх к/д зі списку, а бар'єр спотворює вибір;</p> <p>– Нікому вирішувати проблеми округу;</p> <p>Більшість обранців – партійні функціонери або представники фінансових кланів, торги місцями в списках партій.</p>

Тези кожної колонки таблиці підкріплені прикладами з політичного життя різних країн, також пропонується студентам самим навести відомі їм приклади та сформулювати запитання з ключових проблем.

Таким чином, порівняльний метод активно застосовується в сучасній політології. Цей метод передбачає зіставлення типових політичних явищ, наприклад, політичних систем, історії політичних учень, різних способів виконання одних і тих саме політичних функцій з метою вияву їх спільних і особливих рис, визначення найбільш ефективних форм політичної організації.

Використання порівняльного методу як основного під час вивчення курсу політології в Кременчуцькому національному університеті має практичні результати. З 2003 р. кожен рік студенти цього університету посідають призові місця на Всеукраїнських олімпіадах з політології. Набуті студентами знання з політології, зокрема й за допомогою авторського навчально-наочного посібника конспекту курсу лекцій з таблицями та схемами, сприяють вивченню інших дисциплін, допомагають у професійному становленні та формуванні чіткої власної громадянської позиції.

Література

1. Рудич Ф. М. Політологія : підручник / Ф. М. Рудич. – К. : Либідь, 2004. – 480 с.

2. Матвієнків С. Становлення української політології в контексті трансформації суспільства [Електронний ресурс] / С. Матвієнків // Політична наука в Україні: стан і перспективи : матеріали Всеукр. наук. конф. (Львів, 10 – 11 травня 2007 року). – Л. : ЦПД, 2008. – 308 с. – Режим доступу : http://postua.info/conf_cafedra_2007.htm.

3. Романюк А. Розвиток порівняльної політології у другій половині ХХ – на початку ХХІ століть [Електронний ресурс] / А. Романюк. – Режим доступу : <http://postua.info/Romaniuk.htm>.

4. Ильин М. В. Сравнительная политология: научная компаративистика в системе политического знания / М. В. Ильин // Полис. – 2001. – № 4. – С. 162 – 171.

5. Урін О. В. Політологія: конспекти курсу лекцій з таблицями та схемами : навч.-наочний посіб. для студ. вищ. навч. закл. / О. В. Урін. – Кременчук : ПП Щербатих О. В., 2010. – 324 с.

6. Людина і політика / [Ф. М. Рудич] // Рецензія на навчальний посібник О. В. Уріна. – 2004. – № 2 (32). – С. 154 – 155.

***

Матета О. А., Урін О. В. Використання порівняльного методу у викладанні політології

У статті розглянуто використання порівняльного методу політології для формування в студентів глибоких політичних знань та вміння застосовувати їх у суспільному житті. Наведено приклади фрагментів

порівняльних таблиць, що демонструють особливості використання порівняльного методу під час вивчення політичних учень різних часів.

Ключові слова: порівняльний метод, політичні знання, громадянська позиція, політична культура.

Матета А. А., Урін А. В. Использование сравнительного метода при преподавании политологии

В статье рассматривается использование сравнительного метода политологии для формирования у студентов глубоких политических знаний, умения использовать их в общественной жизни. Приведены примеры фрагментов сравнительных таблиц, которые демонстрируют особенности использования сравнительного метода при изучении политических учений разных времен.

Ключевые слова: сравнительный метод, политические знания, гражданская позиция, политическая культура.

Mateta O. A., Urin O. V. Comparative Method in Teaching Political Science

Use of political science comparative method in forming of deep political knowledge and in practical application of skills in social life were reviewed in an article. Examples of comparative tables demonstrative fragments main features for use of political science comparative method in teaching of different decades political doctrines were given.

Key words: comparative method, political knowledge, civil position, political culture.

Стаття надійшла до редакції 13.12.2011 р.
Прийнято до друку 27.01.2012 р.